

Іваницький А.М.

Хмельницький університет управління та права

ПРАВОВА ПРИРОДА МАЙНА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У РОЗУМІННІ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Стаття присвячена дослідженню розуміння майна юридичних осіб Європейським судом із прав людини відповідно до положень Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Даний Протокол закріплює право кожної особи на захист своєї власності та гарантує мирне володіння своїм майном. Майно як об'єкт захисту визнається судом максимально широко та глобалізовано. Характеристика ознак майна юридичних осіб розкривається через конкретні позиції в рішеннях Європейського суду з прав людини. Встановлено, що майно юридичних осіб уособлюється Європейським судом із прав людини з певними активами або благами останніх.

Ключові слова: майно, юридична особа, власність, Перший протокол, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Конвенція про основоположні права та свободи 1950 р. [17] (далі – Конвенція) є унікальним «наднаціональним» правовим документом, який уособлює в собі універсальні положення прав та свобод особи, основ цивільного, сімейного, житлового та договірних права, загальні засади ведення судочинства тощо. У цьому аспекті надзвичайно логічним та обґрунтованим здається закріплення в положеннях Конвенції, а саме в Першому протоколі [20] до Конвенції, права на захист власності як фундамент захисту особистих цінностей особи в Європейській правовій системі.

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Варто зазначити, що на відміну від більшості положень Конвенції, стаття 1 Першого протоколу захищає права не лише фізичних, а й юридичних осіб. Цей аспект має важливе значення, оскільки внутрішня економічна система держав-учасниць Конвенції заснована на гарантуванні права приватної власності й права вільно створювати такі економічно-правові одиниці, юридичні особи, як: компанії, господарські й акціонерні товариства, неурядові організації, релігійні органи, засоби масової інформації тощо. Дана можливість щодо надання права для звернення за захистом своєї власності до Європейського суду з прав людини (далі – Суд) юридичних осіб демонструє прагнення творців Кон-

венції унеможливити або мінімізувати вплив та втручання держави, її контролюючих органів, у господарську діяльність юридичних осіб, а також гарантування принципу мирного, безперешкодного володіння останніми своїм майном [21, с. 39].

Тому саме положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, по суті, являється єдиним наднаціональним закріпленням гарантії юридичних осіб на захист майна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою дослідження правової природи майна в аспекті статті 1 Першого протоколу до Конвенції працювали наступні теоретики та практики: С.І. Бурденюк, Н.Г. Горобець, Б.П. Карнаух, В.В. Комаров, В.П. Кононенко, Ю.І. Кретьова, Т.Н. Нешатаєва, В.В. Рум'янцева, Т.І. Фулей, А.А. Яковлев та інші.

Варто зазначити, що за станом на сьогоднішній день питання дослідження майна щодо юридичних осіб як власників у наукових джерелах не підіймалось.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз положень Першого протоколу до Конвенції щодо захисту власності та майна юридичних осіб у судових прецедентах Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції має назву «Захист власності», тобто регулювання даної статті стосується саме власності фізичних

або юридичних осіб, проте важливим для розуміння сутності права на захист власності являється саме встановлення меж розуміння концепції *майна* в практиці Суду. Саме цей об'єкт, який визначається Судом максимально об'ємно та всеохоплююче, є визначальним для характеристики приналежності до будь-якої особи, та, як наслідок, виникнення права власності. Як зауважує С. Другенброк [13], «якщо і є якась незаперечна тенденція в судовій практиці, то це, безсумнівно, політика глобальної експансії категорії «*майно*», що захищається статтею 1 Першого протоколу».

У контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції Судом розглядалися справи щодо порушення права власності юридичних осіб, де майном визнавалось: «суттєвий економічний інтерес» [1]; кошти/присуджені суми, належні до виплати заявникам на підставі остаточного й обов'язкового до виконання арбітражного рішення [10]; «активи», які можуть виникнути, зокрема, на підставі позову про відшкодування шкоди, який виникає з її заподіянням [8]; «законні сподівання» вчиняти певні дії відповідно до виданого державними органами дозволу [7]; «гудвіл» [12]; інше «майно», що становить економічну цінність, зокрема необхідні для здійснення підприємницької діяльності дозволи чи ліцензії [11] тощо.

З огляду на вищезазначені позиції Суду ми вважаємо, що варто виокремити ознаки сутнісного насичення концепції *майна* юридичних осіб, а саме: змістовну насиченість, суб'єктну належність та реальність.

Майно – це категорія цивільного права; право на майно – це суб'єктивне цивільне право. Тому майном може бути лише таке право, що є цивільним за своєю природою. У цьому випадку необхідно зрозуміти, що саме в практиці Суду розуміються «цивільні права», і чи може вважатися майном суб'єктивне право, яке існує в межах публічних правовідносин [16, с. 205–206].

У цьому випадку необхідно нагадати, що Суд під час здійснення розгляду справ використовує «автономне тлумачення» понять, а тому той факт, що певне право має публічно-правове походження, з точки зору Суду, не перешкоджає визнанню цього права «цивільним», за умови, якщо реалізація такого права безпосередньо пов'язана з економічними інтересами приватної особи.

«Понад усякі сумніви, – пише в окремій думці суддя П. Лоренцен, – ключовим фактором для Суду при установленні «цивільного» характеру прав і обов'язків є питання про те, а чи були на кону під час провадження майнові інтереси індивіда» [2].

Суб'єктивне право може становити собою майно лише в тому разі, якщо таке право має економічну цінність, яка з більшим або меншим ступенем точності може бути виражена в грошовому еквіваленті. Це, мабуть, найважливіша і цілком необорна вимога. Якщо певне право такій вимозі не задовольняє, воно не може вважатися майном, і тому *ratione materiae* не потрапляє до сфери захисту статті 1 Першого протоколу.

Тож, два критерії – змістова насиченість і суб'єктна належність – значною мірою співпадають, оскільки Суд схильний визнавати цивільними ті права, які мають економічну цінність.

Отже, якщо особа володіє певним правом, яке має економічну цінність і є цивільним за природою, то таке право, безсумнівно, становить *майно* в тому сенсі, якого надає цьому термінові Суд. *Майно* охоплює права на речі (*права in rem*) і права вимоги (*права in personam*). Причому до складу майна входять також і ті права на речі, які походять із договорів.

Щодо прав *in personam*, то такі права становлять майно незалежно від того, чи є останні правами вимоги до держави, чи до приватних осіб; і незалежно від того, з якої підстави вони виникли – з делікту або з договору.

З приводу договірних прав Суд зазначив у справі «Густавсон проти Швеції»: «Загальновизнано, що держава може бути відповідальною за статтею 1 за втручання в мирне володіння майном, котре виникає з угод між приватними особами» [3].

Для того, аби вважатися майном і бути забезпеченим можливістю судового захисту, певне право мусить бути достатньо визначене. Гарантуючи захист власності, Конвенція не гарантує право на набуття власності, тому питання про майно виникає тільки тоді, коли особа може претендувати на відповідну власність, тобто мати на неї право. Саме по собі право на майно може розглядатися за змістом статті 1 Першого протоколу, якщо таке право буде конкретним, належним чином визначене в заявах, які подаються до Суду [14, с. 308].

Щоб захистити своє майно в аспекті статті 1 Першого протоколу, юридична особа повинна мати хоч якесь «власне» право, тобто «реально існуюче» та передбачене національним законодавством, яке може вважатися правом власності з точки зору Конвенції [19, с. 606].

Також щодо реальності права на майно [6], Суд зробив важливий висновок, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції констатує право будь-якої особи на безперешкодне розпорядження лише

«своїм» майном, а відповідно, можна дійти висновку, що ця норма застосовується лише до «існуючого» в різних проявах та формах майна конкретної особи і не гарантує право на набуття майна в майбутньому, наприклад шляхом спадкування за законом або прижиттєвого розпорядження.

Даний правозастосовний висновок Суду дає підстави охарактеризувати *майно* лише в призмі «реального» та «об'єктивно» існуючого, що, в свою чергу, відкидає можливість визначення Судом права на *майно* як права з відкладальною умовою. Тобто в цьому випадку Суд чітко виокремив, що дане положення Конвенції не може захищати майбутні права, які можуть виникнути в силу певної невстановленої події або дії, тим самим встановив межу захисту лише «свого» майна, тобто право, яке існувало або існує. В подальшому ми будемо аналізувати «правомірне очікування» особи-власника щодо певного майна, проте варто зазначити, що дане трактування в практиці Суду підпадає під дію статті 1 Першого протоколу до Конвенції та належним чином захищається.

Концепція *майна* в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції має автономне значення, тобто не обмежується власністю юридичних осіб на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і *майном* в умовах застосування положень Конвенції з метою захисту права власності на нього [4].

Як зазначає І.Ю. Кретова [18, с. 26–27], для кваліфікації того чи іншого об'єкта правовідносин Суд, опираючись на автономне тлумачення поняття *майна*, розробив два критерії: 1) ознака економічної цінності, яка означає, що майно має економічну цінність, яка може бути визначена в грошовій формі на основі об'єктивних критеріїв (наприклад, ринкова вартість); 2) ознака реальності, яка означає, що майно має бути готівковим і повинно юридично безумовно належати певній особі, вимога стає майном у тому випадку, якщо є істотні й розумні підстави вважати, що воно має бути виконане.

У цьому випадку важко не погодитись із зазначеним дуалізмом природи *майна* як правового інституту та економічно-обґрунтованого об'єкту цивільного обороту, про яке у своїй практиці зазначає Суд, адже лише в поєднанні даних критеріїв можливо максимально охарактеризувати кваліфікуючі показники даного поняття. Також наша вищезазначена позиція щодо існуючих характеристик концепції *майна* в практиці Суду частково

підтверджується твердженням Кретової І.Ю., а саме щодо виокремлення критерію економічно-змістовної насиченості та реальності.

Аналізуючи практику розглянутих Судом справ щодо захисту майна юридичних осіб, ми можемо зробити висновок, що концепція *майна* юридичних осіб має досить широке тлумачення й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів), як матеріальних, так і нематеріальних [22, с. 130]. У цьому випадку варто зазначити, що нематеріальні активи також можуть визнаватися *майном* у практиці Суду, адже вони можуть мати всі характеристики майна, зокрема і реальність.

Відповідно до прецедентної практики Суду *майно* включає в себе як «фактичне майно», так і майнові цінності, в тому числі боргові вимоги. Мікеле де Сальвіа, професор права і юрисконсульт Суду, звертає увагу на те, що об'єктом захисту може бути будь-який об'єкт, що має майнову цінність. Прикладом може бути майнова цінність у комерційній справі, якою є для комерсанта коло клієнтів, що склалося в нього в результаті його діяльності.

Іншим прикладом є суми, присуджені заінтересованій особі остаточним та обов'язковим рішенням суду, стосовно яких доведено, що вони можуть бути стягнені. Такою самою мірою сума, що визначена для відшкодування шкоди, становить майнову цінність і має, відповідно, майновий характер у межах першого речення статті 1 Першого протоколу [15, с. 256].

Варто наголосити, що підхід Суду до розуміння концепції *майна* є більш широким, аніж у національного законодавця. Наприклад, визнання майном «правомірних очікувань» не вписується в традиційний перелік об'єктів цивільних прав. У рішенні в справі «Інтерсплав проти України» (Intersplav v. Ukraine) [5] Суд визначив право на відшкодування сплачених обов'язкових платежів до державного бюджету за змістом Конвенції як *майно*, тим самим визначивши, що в даній категорії існує додаткове вираження у формі законодавчо обґрунтованих майбутніх виплат заявнику, на які він «правомірно очікує», тобто які «реально існують».

Дане рішення Суду ілюструє наступну характеристику *майна*, яка нерозривно поєднує її з власником – «правомірне очікування». Ця ознака створює та забезпечує сам правовий сенс існування *майна*, права на *майно*, адже з економічної та господарської точки зору *майно* використовується для досягнення матеріальних та комерційних цілей, що, як наслідок, призводить до гарантованої національним законодавством можливості

«*правомірно очікувати*» використання даного об'єкта у своїх власних цілях.

Хоча «*правомірне очікування*» щодо майна і порушує вищезазначену характеристику майна як *реальність*, але відповідно до усталеної практики Суду «майном може бути наявне майно, або активи, включно з вимогами, стосовно яких заявник здатен довести, що він мав принаймні «*правомірне очікування*» дієвої реалізації його майнового права» [8].

Висновки. Під час дослідження правової природи *майна* юридичних осіб у практиці Суду ми зробили наступні висновки: *майно* повинно мати змістову насиченість, а саме економічну цінність та бути об'єктом цивільних правовідносин; *майно* має суб'єктну (персональну, особисту) належ-

ність для юридичної особи (власника); *майно* має бути *реальне*, юридично належати певній особі та не відображати виправдану надію або ймовірність набуття на нього прав в майбутньому; юридична особа (власник) володіє правомочностями щодо майна, а саме – на «*правомірне очікування*» використовувати, володіти та розпоряджатись ним вільно, в передбачених нормами держави межах; *майном* для юридичних осіб, внаслідок специфіки правового регулювання господарської діяльності юридичних осіб у державах Ради Європи, визнається Судом об'єкт, без якого діяльність юридичних осіб втрачає ефективність та, як наслідок, самі юридичні особи втрачають прогнозований, стабільний дохід і зазнають значних збитків.

Список літератури:

1. Case of Banca internationala de investitii si dezvoltare MB S.A. V. The Republic of Moldova (Application no. 28648/05) 16 October 2012 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-113782> (дата звернення: 14.03.2018).
2. Case of Ferrazzini v. Italy (Application no. 44759/98) 12 July 2001 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59589> (дата звернення: 14.03.2018).
3. Case of Gustafsson v. Sweden (Application no. 15573/89) 25 April 1996 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57993> (дата звернення: 14.03.2018).
4. Case of Iatridis v. Greece (Application no. 31107/96) 25 March 1999 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58227> (дата звернення: 14.03.2018).
5. Case of Intersplav v. Ukraine (Application no. 803/02) 23 May 2007 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-78872> (дата звернення: 14.03.2018).
6. Case of Marckx v. Belgium (Application no. 6833/74) 13 June 1979 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57534> (дата звернення: 14.03.2018).
7. Case of Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland (Application no. 12742/87) 29 November 1991 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57711> (дата звернення: 14.03.2018).
8. Case of Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium (Application no. 17849/91) 20 November 1995 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58056> (дата звернення: 14.03.2018).
9. Case of Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium (Application no. 17849/91) 03 July 1997 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58056> (дата звернення: 14.03.2018).
10. Case of Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece (Application no. 13427/87) 09 December 1994 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57913> (дата звернення: 14.03.2018).
11. Case of Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden (Application no. 10873/84) 07 July 1989 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57586> (дата звернення: 14.03.2018).
12. Case of Van Marle and Others v. The Netherlands (Application no. 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79) 26 June 1986 / Офіційний веб-портал «ECHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57590> (дата звернення: 14.03.2018).
13. Drooghenbroeck, S. The concept of «possessions» within the meaning of Article 1 of the First Protocol to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The European Legal Forum (E) 7-2000/01. pp. 437–496.
14. Горобець Н.Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського суду з прав людини. Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 307–311.
15. Де Сальвіа Микеле. Европейская конвенция по правам человека. СПб., 2004. 1072 с.
16. Карнаух Б.П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проблеми законності. X., 2016. Вип. № 132. С. 205–214.

17. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13.

18. Кретьова Ю.І. Концепція автономного тлумачення у практиці Європейського суду з прав людини. Право і суспільство. 2015. № 4. С. 25–30.

19. Моніка Карсс-Фріск. Право на власність: питання імплементації статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст. К., 2004. 960 с.

20. Перший протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р., ратифікований Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13.

21. Рум'янцева В.В. Захист власності фізичних та юридичних осіб в Європейському суді з прав людини. Право України. 2004. № 5. С. 38–40.

22. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. К., 2015. 208 с.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИМУЩЕСТВА ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В ПОНИМАНИИ СТАТЬИ 1 ПЕРВОГО ПРОТОКОЛА К КОНВЕНЦИИ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ СВОБОД

Статья посвящена исследованию понимания имущества юридических лиц Европейским судом по правам человека в соответствии с положениями Протокола к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Данный Протокол закрепляет право каждого лица на защиту своей собственности и гарантирует мирное владение своим имуществом. Имущество как объект защиты признается судом максимально широко и глобально. Характеристика признаков имущества юридических лиц раскрывается через конкретные позиции в решениях Европейского суда по правам человека. Установлено, что имущество юридических лиц олицетворяется Европейским судом по правам человека с определенными активами или благами последних.

Ключевые слова: имущество, юридическое лицо, собственность, Первый протокол, Европейский суд по правам человека.

THE LEGAL NATURE OF POSSESSIONS OF LEGAL ENTITIES UNDER ARTICLE 1 OF THE FIRST PROTOCOL OF THE CONVENTION ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

The article is devoted to the study of the understanding of the possessions of legal entities by the European Court of Human Rights in accordance with the provisions of the Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. This Protocol fixes the right of everyone to protect their property and guarantees the peaceful enjoyment of his possessions. The court, possessions as an object of protection, is recognized as widely and globally as possible. Characteristics of possessions of legal entities are disclosed through specific positions in decisions of the European Court of Human Rights. It is established that the possessions of legal persons is personified by the European Court of Human Rights with certain assets or benefits of theirs.

Key words: possessions, legal entity, property, First Protocol, European Court of Human Rights.